

2023, 12 (5), 2521-2536 | Araştırma Makalesi

Faiz Ödemeleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi: İslâm Ülkeleri Örneği

Abdulkadir ATAR¹ Mehmet Akif PEÇE²

Öz

Ekonomi literatüründe firma yatırımları için en önemli iktisadi konulardan biri olan faiz sistemi yerine alternatif model arayışı, özellikle İslâm ülkeleri veya çoğunluğu Müslüman nüfusa sahip ülkelerde büyük önem arz etmektedir. Faiz, her ne kadar günümüz iktisat literatüründe vaz geçilmesi zor bir başlık olsa da bu alanda yapılan çalışmalar, faizin olumsuz sonuçlarını bilimsel çerçevede ortaya koyarak alternatif uygulamaların önemini artıracaktır. Bu çalışmanın amacı, İslâm ülkelerinde faiz ödemeleri ile ekonomik büyüme arasında ilişkiyi ortaya koymaktır. Ayrıca çalışma İslâm ülkeleri üzerinde faiz ve ekonomik büyümenin çalışıldığı az sayıda çalışma içerisinde en güncel çalışma niteliğini taşımaktadır. Analizde transfer harcamalarının bir kalemi olan faiz ödemelerinin büyüme üzerindeki etkisini daha anlamlı şekilde ortaya koymak amaçlandığından ayrıca tüketim ve yatırım harcamalarına da kontrol değişken olarak yer verilmiştir. Çalışmada aralarında Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Mısır, Endonezya, İran, Ürdün, Kuveyt, Fas, Tunus ve Türkiye olan 11 İslâm ülkesine ilişkin 1995–2020 dönemini kapsayan panel veri seti kullanılmıştır. İslâm İş Birliği Teşkilatı'na üye çok daha fazla İslâm ülkesi olmasına karşın verilerdeki eksiklikler 11 ülkelik bir gözlem kütüne gidilmesine sebep olmuştur. Birinci farklarında durağan hale gelen serilerin arasında uzun dönemli eş bütünlük ilişkisi YKB'yi de dikkate alan Westerlund eşbütünlük testi ile kontrol edilmiş ve seriler arasında uzun dönemli eş bütünlük ilişkisi bulunmuştur. Son olarak I(1) seviyesinde durağan ve YKB durumlarında etkili sonuçlar verebilen Panel DOLS tahmincisi ile faiz ödemeleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin katsayıları tahmin edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre faiz ödemeleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir eş bütünlük ilişkisi bulunurken panel DOLS tahmincisi sonucunda faiz ödemelerinde %1'lik artış büyümeyi yaklaşık %0.48 oranında azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Faiz Ödemeleri, İslâm Ülkeleri, Ekonomik Büyüme, İkinci Nesil Birim Kök Testleri, DOLS (Dynamic Ordinary Least Square).

ATAR, A. & PEÇE, M.A. (2023). Faiz Ödemeleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi: İslâm Ülkeleri Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(5), 2521-2536. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1196417>

Geliş Tarihi	29.10.2022
Kabul Tarihi	23.10.2023
Yayın Tarihi	31.12.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, abdulkadir.atar@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5721-9826

² Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bartın, Türkiye, apece@personel.bartın.edu.tr, ORCID:0000-0002-2870-5008

2023, 12 (5), 2521-2536 | Research Article

Analysis of the Relationship between Interest Payments and Economic Growth with Panel Data Method: The Case of Islamic Countries

Abdulkadir ATAR¹

Mehmet Akif PEÇE²

Abstract

The search for an alternative model instead of the interest system, which is one of the most important economic issues for firm investments in the economic literature, is of great importance, especially in Islamic countries or countries with a predominantly Muslim population. Although interest is a difficult topic to give up in today's economic literature, studies in this field will increase the importance of alternative applications by revealing the negative results of interest in a scientific framework.

The aim of this study is to reveal the relationship between interest payments and economic growth in Islamic countries. In addition, the study is the most up-to-date study among the few studies on interest and economic growth on Islamic countries. Since the analysis aimed to reveal the effect of interest payments, which is an item of transfer expenditures, on growth in a more meaningful way, consumption and investment expenditures were also included as control variables in the analysis. In the study, a panel data set covering the period of 1995-2020 for 11 Islamic countries was used. Although there are many more Islamic countries that are members of the Organization of Islamic Cooperation, the deficiencies in the data have led to an observation restriction of 11 countries. Due to the detection of the problem of cross-sectional dependence (YKB) between the series in the analysis, unit root control was provided by second generation unit root tests. The long-term cointegration relationship between the series that became stationary at their first difference was checked with the Westerlund cointegration test, which takes into account in YKB, and a long-term cointegration relationship was found between the series. Finally, the coefficients of the relationship between interest payments and economic growth were estimated with the Panel DOLS estimator, which is stable at I(1) level and can give effective results in YKB situations. According to the results of the analysis, there is a long-term co-integration relationship between interest payments and economic growth, while a 1% increase in interest payments as a result of the panel DOLS estimator reduces growth by approximately 0.48%.

Keywords: Interest Payments, Islamic Countries, Economic Growth, Second Generation Unit Root Tests, DOLS(Dynamic Ordinary Least Square).

ATAR, A. & PEÇE, M.A. (2023). Analysis of the Relationship between Interest Payments and Economic Growth with Panel Data Method: The Case of Islamic Countries. Journal of the Human and Social Science Researches, 12(5), 2521-2536. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1196417>

Date of Submission	29.10.2022
Date of Acceptance	23.10.2023
Date of Publication	31.12.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, abdulkadir.atar@marmara.edu.tr , ORCID: 0000-0002-5721-9826

² Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bartın, Türkiye, apece@personel.bartın.edu.tr, ORCID:0000-0002-2870-5008

Giriş

İslâm dininin iktisadî alana yönelik akla ilk gelen ve somut olarak günümüzde en çok dikkati çeken hususun faiz yasağı olduğu ifade edilebilir. İslâmiyet öncesi Arap cahiliye toplumunda, çağdaşı ve önceki tarihlerdeki diğer birçok toplumda faiz muamelesi mevcut olup bununla ilgili semavi dinlerde ve felsefi metinlerde bu uygulama kötülenmiş, toplum hayatına ve fertlere zararları vurgulanarak yasaklanması yönünde hüküm ve düşünceler ortaya konulmuştur. İslâm dininin temel dayanağı olan Kur'an-ı Kerim'in el-Bakara, Âl-i İmrân, en-Nisâ, Rûm sûrelerinde faize ilişkin hükümler bulunmakta, şiddetli bir şekilde kınanmakta ve yasaklanmaktadır. Bunun dışında İslâm'ın ikinci kaynağı olarak görülen Hz. Muhammed'in (s.a.v.) birçok hadisinde de faiz yine oldukça sert bir şekilde kınanarak yasaklanmıştır. Müslüman âlimler, ilk dönemlerden itibaren faiz yasağıyla ilgili bahisleri fıkıh kitaplarında ele almışlar, bu konuda görüşlerini ortaya koymuşlardır. İslâm'daki faiz yasağı nedeniyle Müslümanlar özellikle ortaklık şeklinde kurdukları şirketler aracılığıyla ticaret hayatlarını sürdürmüşlerdir. Hadd-i zâtında Müslümanlar için ortaklık şirketleriyle ticaret yapma bilgisi yeni değildir. Zirâ Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Hz. Hatice'nin henüz izdivaç etmeden önce bile mudârebe yani emek-sermaye ortaklığı yoluyla ticaret yaptıkları bilinen bir hakikattir. İslâm tarihinde Müslümanlar yine bu ortaklık usulleriyle ticaretlerini sürdürmüşler, Güneydoğu Asya'dan Afrika'ya ve Avrupa'ya uzanan uzak bölgeler arasında büyük hacimlerde işlemler gerçekleştirebilmişlerdir. Hatta bazı iktisat tarihçilerine göre İtalya'da ortaya çıkan commenda isimindeki şirket türü Müslümanların mudârebe şirketinden mülhemdir. Faize ilişkin yasağın, bahsi geçen şirket ortaklıklarıyla ticari hayatlarını daraltmaması şeklindeki bu duruma rağmen yine de tarih içinde kredi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu kredi ihtiyacını ise temelde üç döneme ayırabiliriz; Birincisi, İslâm'ın ilk döneminden Sanayi Devrimi'ne kadar geçen klasik dönem (VII-XVIII asırlar), ikincisi Sanayi Devrimi'nden Müslüman ulus devletlerin ortaya çıkışına kadar geçen modern dönem (XVIII-XX asırlar), üçüncüsü ise modern Müslüman ulus devletlerin ortaya çıkmasından günümüze kadar uzanan yakın dönemdir (XX-XXI asırlar). Pre-modern dönem için kredi ile kastedilen günümüzdeki anlamda bir konut kredisi, taşıt kredisi gibi kredi türleri değildir. Aynı şekilde kredinin günümüzdeki anlamda işletmelerin ihtiyaç duydukları türden bir yatırım kredisi olarak da düşünülmemesi gerekir. Öyleyse pre-modern dönemde kredi, bireylerin devlete ödeyecekleri nakdî vergi ödemesi, zirâî ya da sınâî faaliyetleri için ihtiyaç duydukları basit nitelikli bir işletme kredisi olarak düşünülmelidir. Modern dönemde ise nakit ekonomisinin ve üretim mekanizmalarının genişlemesiyle ortaya çıkan tüketim ve yatırım kredileri ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Müslüman toplumlar için modern dönemde en büyük miktartlı nakit kredi ihtiyacı, yeni teşekkül ettirdikleri profesyonel ordularının askerî harcamalarını finanse edebilmek için uluslararası piyasalardan edindikleri dış borçlar çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Esasen henüz hülefâ-i râşidin zamanında beytülmalin yani devlet hazinesinin borç alma-verme işlemleri yaptığı bilinmektedir. Hz. Ömer ve sonrasındaki dönemlerde beytülmalden borç alma-verme işlemlerinde yalnızca anapara üzerinden işlemler yapılmaktaydı. Yani kamunun dâhil olduğu borçlanma işlemlerinde herhangi bir faiz tatbik olunmamıştır (Kallek, 2008, s.51). Yine İslâm tarihinde piyasada sarraflık, paranın ayarı ve devlet maliyesini ilgilendiren birtakım işlemleri yapan ve adına cehbez denilen bir zümre bulunmaktadır. Bunlar da yine devlet ricâline ve hazineye borç verme işlemlerinde bulunuyordu (Yeniçeri, 1993, s. 222). Osmanlı döneminde sarraf adı verilen zümre ise

yine devlet ricâlinin mâlî işlerinde yardımcı olan ve onlara borç veren bir zümre olarak yer almaktadır (Akyıldız, 2009, s. 164). Bunlar dışında da yine klasik dönemde olduğu gibi küçük miktarlı âdi nakit kredi kullanımı da varlığını sürdürmekteydi. Modernleşme dönemine girildiğinde en büyük Müslüman devlet olarak varlığını sürdüren devletin Osmanlı Devleti olduğunu belirtmemiz gerekir. Yani başka bir ifade ile, salt iktisadi ve finansal alanlarda değil tüm alanlardaki Batı tipi modernleşme adımları İslâm dünyasında Osmanlı döneminde yaşanmıştır.

Osmanlı finans tarihindeki gelişmeler bir anlamda İslâm finans tarihi olarak okunabilir. Osmanlı Devleti'nin tarihten çekilmesi ve yerini ulus-devletlerin ikâme ettiği bu yeni dönemde artık tam manasıyla bir modern banka uygulaması bu Müslüman toplumların hayatında yerini almıştır. Tabii bu yeni dönemin özellikle 1970'li yıllara kadar geçen döneminde bankacılık büyük ölçüde devlet eliyle idare olunmaktaydı. Bunun temel nedeni özellikle Türkiye gibi Müslüman devletlerin önemli örneklerinde toplumların henüz bir burjuvazi sınıfına sahip olmaması, yeterli sermaye temerküzünün özel sektörde ortaya çıkmamasıdır.

Müslüman devletlerin kapitalist küresel ekonomiye ve piyasa ekonomisine entegre oluşları ise özellikle 1970'lerin ilk yıllarında petrol ihraç eden Arap devletlerinin küresel petrol krizi ile birlikte elde ettikleri önemli nakit girdiler ile Türkiye'de yaşanan 1980 askerî darbesinden sonra uygulamaya alınan 24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik program vesilesiyle olmuştur. Körfez Arap ülkelerinde artık ciddi miktarda ortaya çıkan bu sermaye ile İslâmî kurallara dayalı bir finansal yapı için bankalar teşekkül etmeye başlamış, diğer Müslüman ülkelerde de bu bankalar açılarak yayılmıştır. Türkiye'de ise 1980 sonrasında özel sektör güçlenmeye başlayarak piyasa ekonomisi kuralları hâkim hale gelmiş, özel bankalar ve bankerler ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası dönemde Türkiye'de üretim ve tüketim harcamaları artmaya başlamış gerek tüketim gerekse yatırım kredileri aynı şekilde artmıştır. Türkiye'de o dönemki resmi isimleriyle özel finans kurumları olarak faaliyete geçen ilk İslâmî bankanın açılışının 1985 yılı olduğu düşünüldüğünde, petrol zengini Müslüman Arap devletlerin marifetiyle Türkiye'de bir İslâmî bankacılık sermayesinin teşekkül etmiş olduğu görülebilir.

1970'li yıllardan itibaren İslâm dünyasında faizsiz bankacılık faaliyetleri başlamıştır. Bu faaliyetlerin temelinde, İslâm'ın faiz yasağına uygun olarak, kâr-zarar ortaklığı, mudârebe, murâbaha, müşâreke, icâre, istisna', sukuk gibi farklı finansal ürün ve hizmetler vardır. Bu ürün ve hizmetler ile hem bireysel hem de kurumsal müşterilerin tüketim ve yatırım amaçlı kredi ihtiyaçları karşılanmaktadır. İslâmî finans kurumları, geleneksel bankalarla rekabet edebilmek için, hem finansal performans hem de sosyal sorumluluk açısından kendilerini kanıtlamaya çalışmaktadır (Khan ve Bhatti, 2008).

İslâmî finans kurumlarının sayısı ve büyüklüğü son yıllarda hızla artmıştır. Dünya Bankası verilerine göre, 2019 yılında İslâmî finans sektörünün toplam varlıkları 2.88 trilyon Amerikan dolarına ulaşmıştır. Bu sektörde faaliyet gösteren yaklaşık 1.400 kurum bulunmakta olup, bunların çoğunluğu banka ve sigorta şirketleridir. İslâmî finans sektörü, özellikle Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) ve Malezya gibi Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yaygındır. Ancak son zamanlarda Türkiye, Endonezya, Pakistan, Bangladeş gibi diğer Müslüman ülkelerde de gelişme göstermektedir. Ayrıca İngiltere, Almanya, Fransa gibi Batı ülkelerinde de İslâmî finans kurumlarına talep artmaktadır (IFSB, 2020).

İslâmî finans kurumlarının geleceği ise oldukça parlak görünmektedir. Zira bu kurumlar hem Müslüman hem de Müslüman olmayan müşteriler için etik, şeffaf ve katılımcı bir alternatif sunmaktadır. Ayrıca bu kurumlar, küresel ekonomik krizlerden daha az etkilenmekte ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Bu nedenle İslâmî finans kurumları hem İslâm dünyasında hem de dünya genelinde kredi ihtiyacını karşılamada önemli bir rol oynamaktadır (Iqbal ve Mirakhor, 2011).

İslâm ulemâsı arasında günümüze kadar İslâm'daki faiz yasağına ilişkin konular genellikle bireylerin aldıkları tüketici kredileri ya da günümüz işletmelerinin faaliyetleri için temin ettikleri yatırım kredilerinin câiziyeti hususunda olmuş, konular genellikle bu ekseninde ele alınmıştır. Halbuki faiz günümüzde yalnızca bireylerin ya da firmaların banka ve diğer finansal kurumlardan elde ettikleri kredilerden oluşmamakta, bunun yanı sıra tüm toplumu ilgilendiren ve devlet tarafından temin edilen iç ve dış borçlanmalarda da bulunmaktadır. İşbu çalışma ile belirlenen bazı Müslüman devletlerin iç ve dış faiz ödemelerinin o devletlerin ekonomilerine olan etkilerini incelemek suretiyle faizin devlet iç-dış borçlanmaları açısından iktisadi büyümeyle olan ilişkisini ele almayı amaçlamaktayız. Benzer ampirik çalışmaların sayıları arttıkça faizin toplumsal yönü konusunda daha ilmî bir kavrayış ve zemine sahip olunacağı kanaatindeyiz.

Çalışmanın ilk kısmında literatür başlığıyla konuyla ilgili ele alınan akademik araştırmalara yer verilmektedir. İkinci kısımda konuya ilişkin veri seti ile ekonometrik analiz yapılmaktadır. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular tartışılmakta ve öneriler getirilmektedir.

Literatür

Kamu bütçesince ödenen faiz ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında bu konuyla ilgili özellikle makro-ekonomi alanında Türkiye ve yurtdışında geniş bir literatürün ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. Konuyu İslâm iktisadı kapsamında ya da Müslüman devletler özelinde yaklaşan çalışmalara bakıldığında ise oldukça az sayıda bir ilginin bulunduğu ifade edilebilir. İslâm iktisâdı literatüründe faiz yasağı genellikle mikro düzeyde yani kişiler ve kurumlararası borç alış-verişlerindeki sözleşmeler düzeyinde ele alınmaktadır. Bu çalışma, İslâm'daki faiz yasağının özellikle Müslüman ülkelerin makro-ekonomik görünümünü dikkate alarak toplumsal açıdan incelemesi yönüyle literatüre katkı sunma iddiasındadır.

Ansari-pour (1996), kaleme aldığı "The Illegality of Taking Interest from Muslim Countries" başlıklı makalesinde İran'da Müslüman devletler ve kişilerden borç alma işlemlerinde ortaya çıkan faiz uygulamalarının Kur'an'daki riba yasağı çerçevesinde yasaklandığından, gayr-i müslim devletlerden, kişilerden, İran'a düşman ya da onları destekleyen devletlere verilen kredilerden faiz almanın ya da onlardan alınan borçların faiz ödenmesinin meşrû sayılacağı konusundaki bazı yasal düzenlemelerin varlığından bahsetmektedir (Ansari-pour, 1996).

Nezhad ve Askari (2006), "Investigating the Determining Role of Interest Rates: Comparing Selected Muslim and Non-Muslim Developing Countries" başlıklı çalışmalarında belirledikleri Müslüman (Ürdün, Cezayir, Fas, Mısır, Gine, İran) ülkeler ile gayr-i müslim (Peru, Guetamala, Kolombiya, Filipinler, Bolivya, Ekvador) ülkelerini mukayese etmek suretiyle faiz oranlarının belirleyici rollerini araştırmışlardır. Çalışmanın sonucu olarak faiz oranının gayr-i müslim ülkelerde Müslüman ülkelere göre daha önemli bir yer teşkil ettiği belirtilmiştir (Nezhad & Askari, 2006).

Yamak ve Tanrıöver (2009), “Faiz Oranı, Getiri Farkı ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği (1990-2006)” başlıklı çalışmalarında 1990–2006 dönemine ait üçer aylık reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ile 3 aylık ve 12 aylık vadeli mevduat faiz oranlarından hareketle Türkiye’de gelecek dönem büyüme oranlarını hem getiri farkı hem de faiz oranlarının etkilediği yönünde bulgular elde etmişlerdir (Yamak & Tanrıöver, 2009).

Panizza ve Presbitero (2014), kamu borcu ve ekonomik büyüme ilişkisini ele aldıkları “Public debt and economic growth: Is there a causal effect?” isimli çalışmalarında OECD ülkelerinden bir kısmının makro-ekonomik verilerinden hareketle kamu borçlanması ve ekonomik büyüme arasında negatif ilişki tespit etmişlerdir (Panizza & Presbitero, 2014).

Çetin ve Aksoy (2016), finansal gelişme ve faiz oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri “OECD Ülkeleri ile Yükselen Piyasalarda Finansal Gelişme ve Faiz Oranlarının, Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi” isimli çalışmalarında, yükselen piyasalarda faiz oranları ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki varken OECD ülkelerinde bu ilişkinin pozitif yönlü olduğu sonucuna varmışlardır (Çetin & Aksoy, 2016).

Jacobs, Ogawa, Sterken ve Tokutsu (2020), “Public Debt, Economic Growth and the Real Interest Rate: A Panel VAR Approach to EU and OECD Countries” başlıklı çalışmada 31 Avrupa Birliği ve OECD ülkesinin kamu borç oranları ile ekonomik büyüme oranları arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonuç bulgularına göre yüksek borçlu ülkelerde, büyümenin kamu borcu üzerindeki doğrudan olumsuz etkisi, uzun vadeli reel faiz oranındaki artışla artmakta, bu da faize duyarlı talebi azaltmakta ve kamu borç oranının daha da artmasına neden olmaktadır.

Sert (2021), “Faiz ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Mckinnon Shaw Hipotezi Bağlamında İncelenmesi: Türkiye Örneği” başlığını taşıyan yüksek lisans tezinde 2005-2020 verilerini esas alarak gerçekleştirdiği analizde reel faiz oranındaki değişimin ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Beck, Demirgüç-Kunt ve Merrouche (2013), “Islamic vs. Conventional Banking: Business Model, Efficiency and Stability” başlıklı çalışmalarında İslâmî bankalar ile konvansiyonel bankaların iş modelleri, verimlilikleri ve istikrarları arasındaki farklılıkları karşılaştırmışlardır. Çalışmada, 141 ülkeden 1995-2007 dönemine ait veriler kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, İslâmî bankaların konvansiyonel bankalara göre daha yüksek sermaye yeterliliği oranına sahip olduğu, ancak daha düşük ölçek ekonomisinden yararlandığı ve daha yüksek maliyet oranına sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca İslâmî bankaların finansal krizlerden daha az etkilendiği ve ekonomik büyümeye daha fazla katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Cevik ve Charap (2011), “The Behavior of Conventional and Islamic Bank Deposit Returns in Malaysia and Turkey” başlıklı çalışmalarında Malezya ve Türkiye’de faizsiz bankacılık sisteminin gelişimini ve faizsiz mevduat getirilerinin konvansiyonel mevduat getirileri ile ilişkisini analiz etmişlerdir. Çalışmada, 1997-2009 dönemine ait veriler kullanılarak eşbütünleşme testi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Malezya’da faizsiz mevduat getirilerinin konvansiyonel mevduat getirileri ile uzun dönemli bir ilişkiye sahip olduğu, ancak Türkiye’de bu yönde bir ilişkinin olmadığı bulunmuştur. Ayrıca Türkiye’de faizsiz mevduat getirilerinin konvansiyonel mevduat getirilerinden daha fazla dalgalanma gösterdiği tespit edilmiştir.

Darrat (1988), "The Islamic Interest-Free Banking System: Some Empirical Evidence" başlıklı çalışmasında İslâmî faizsiz bankacılık sisteminin ekonomik büyüme, tasarruf, yatırım ve enflasyon üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada, 1970-1985 dönemine ait veriler kullanılarak İslâmî bankacılık sistemi uygulayan Pakistan, Sudan ve İran ile uygulamayan Mısır, Fas ve Tunus ülkeleri karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, İslâmî bankacılık sistemi uygulayan ülkelerde ekonomik büyüme, tasarruf ve yatırım oranlarının daha yüksek olduğu, ancak enflasyon oranının daha düşük olduğu bulunmuştur.

Erol ve El-Bdour (1989), "Attitudes, Behavior, and Patronage Factors of Bank Customers towards Islamic Banks" başlıklı çalışmalarında banka müşterilerinin İslâmî bankalara yönelik tutum, davranış ve tercih faktörlerini araştırmışlardır. Çalışmada, Ürdün'de faaliyet gösteren iki İslâmî bankanın müşterilerinden anket yoluyla toplanan veriler kullanılarak faktör analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, banka müşterilerinin İslâmî bankalara yönelik tutumlarının olumlu olduğu, ancak davranışlarının tutumlarıyla uyumlu olmadığı bulunmuştur. Ayrıca banka müşterilerinin İslâmî bankaları tercih etmelerinde en önemli faktörlerin dini inançlar, hizmet kalitesi ve faizsizlik olduğu tespit edilmiştir.

Khan (1986), "Islamic Interest-Free Banking: A Theoretical Analysis" başlıklı çalışmasında İslâmî faizsiz bankacılığın teorik bir analizini yapmıştır. Çalışma, İslâmî bankacılığın temel prensiplerini ve farklı finansal ürünlerini açıklamıştır. Ayrıca İslâmî bankacılığın makroekonomik etkilerini de değerlendirmiştir. Çalışmanın sonucunda, İslâmî bankacılığın tasarruf ve yatırımı artırabileceği, enflasyonu azaltabileceği ve gelir dağılımını iyileştirebileceği ileri sürülmüştür.

Siddiqi (2006), "Islamic Banking and Finance in Theory and Practice: A Survey of State of the Art" başlıklı çalışmasında İslâmî bankacılık ve finansın teori ve uygulamasını ele almıştır. Çalışma, İslâmî bankacılığın tarihsel gelişimini ve temel özelliklerini sunmuştur. Ayrıca İslâmî bankacılığın karşılaştığı zorlukları ve gelecek potansiyelini de tartışmıştır. Çalışmanın sonucunda, İslâmî bankacılığın küresel finansal sisteme entegre olabilmesi için daha fazla standartlaşma, düzenleme, denetim ve eğitime ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır.

Asutay ve Harningtyas (2015), "Developing Maqasid al-Shari'ah Index to Evaluate Social Performance of Islamic Banks: A Conceptual and Empirical Attempt" başlıklı çalışmalarında İslâmî bankaların sosyal performansını değerlendirmek için Maqasid al-Shari'ah endeksi geliştirmeye çalışmışlardır. Çalışma, Maqasid al-Shari'ah'ın temel prensiplerini ve boyutlarını açıklamıştır. Ayrıca Türkiye'de faaliyet gösteren bir İslâmî bankanın sosyal performansını ölçmek için Maqasid al-Shari'ah endeksini uygulamıştır. Çalışmanın sonucunda, İslâmî bankanın Maqasid al-Shari'ah endeksi açısından yüksek bir skora sahip olduğu, ancak bazı alanlarda iyileştirme yapması gerektiği bulunmuştur.

Baele, Farooq ve Ongena (2014), "Of Religion and Redemption: Evidence from Default on Islamic Loans" başlıklı çalışmalarında dinin kredi geri ödeme davranışı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma, Pakistan'da faaliyet gösteren bir konvansiyonel bankanın hem faizli hem de faizsiz krediler verdiği 50 bin müşteriden oluşan bir veri setini kullanarak logit modeli uygulamıştır. Çalışmanın sonucunda, faizsiz kredilerin geri ödeme oranının faizli kredilere göre daha yüksek olduğu, ancak bu farkın dini bayramlarda arttığı bulunmuştur. Bu sonuç, dini inançların kredi geri ödeme davranışını

etkilediğini göstermektedir.

Iqbal ve Molyneux (2005), "Thirty Years of Islamic Banking: History, Performance and Prospects" başlıklı çalışmalarında İslâmî bankacılığın tarihsel gelişimini, performansını ve gelecek beklentilerini değerlendirmişlerdir. Çalışma, İslâmî bankacılığın teorik temellerini ve uygulamadaki farklı modellerini sunmuştur. Ayrıca İslâmî bankacılığın finansal performansını ve istikrarını konvansiyonel bankacılıkla karşılaştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, İslâmî bankacılığın küresel finansal sisteme entegre olmak için önemli adımlar attığı, ancak bazı zorluklarla karşılaştığı belirtilmiştir.

Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmanın amacı, İslâm ülkelerinde faiz ödemeleri ile ekonomik büyüme arasında ilişkiyi ortaya koymaktır. Transfer harcamalarının bir kalemi olan faiz ödemelerinin büyüme üzerindeki etkisini daha anlamlı şekilde ortaya koymak amaçlandığından analizde ayrıca tüketim ve yatırım harcamalarına da kontrol değişkeni olarak yer verilmiştir.

Dolayısıyla çalışmanın modeli $Y=C+I+G(IP)$ temel teorik model altında aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 I_{it} + \beta_2 C_{it} + \beta_3 IP_{it} + \epsilon_{it} \dots \dots \dots (1)$$

Çalışmada 11 İslâm ülkesine ilişkin 1995 –2020 dönemini kapsayan panel veri seti kullanılmıştır. İslâm İş birliği Teşkilatı'na üye çok daha fazla İslâm ülkesi olmasına karşın verilerdeki eksiklikler 11 ülkelik bir gözlem kısıdına gidilmesine sebep olmuştur. Çalışmanın ampirik kısmında kullanılan veriler Dünya Bankası'nın internet sitesinden alınmıştır. Değişkenlere ilişkin kısaltmalar ve tanımlamalar Tablo 1'de sunulmuştur.

Y	Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Yıllık Büyüme
INV	Net Finansal Olmayan Varlık Yatırımlarının GSYH'ya Oranı
FCE	Nihai Tüketim Harcamalarının GSYH'ya Oranı
IP	Faiz Ödemelerinin GSYH'ya Oranı

Analizin ilk kısmında serilerin durağanlıklarını belirlemek için birim kök testlerine yer verilecektir. Birim kök testleri, seriler arasında yatay kesit bağımlılığı (YKB) durumuna göre birinci ve ikinci nesil olmak üzere iki sınıf birim kök testlerine ayrılır. Yatay kesit bağımlılığı olup olmadığına karar verme aşamasında zaman boyutu kesit boyutundan büyük olduğu durumlarda (T>N) Breusch ve Pagan (1980) Lagrange Çarpanı, Pesaran (2004) Lagrange Çarpanı ve Pesaran (2004) CD testleri kullanılabilir. YKB testlerinde hipotezler aşağıdaki gibidir (Göçer,2014:5092) .

H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H1: Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Yukarıda belirtilen YKB testleri sonucunda H_0 reddedilirse diğer bir ifadeyle YKB sorunu tespit edilirse YKB durumuna dirençli ikinci nesil birim kök testleri uygulanmaktadır. YKB mevcut olduğu durumda Pesaran (2007), Augmented Dickey Fuller (ADF) denklemine yatay kesit ortalamalarının gecikmeli değerlerini ve farkları eklenerek CADF (Cross-sectionally ADF) denklemi elde etmiştir. CADF testinin önemli bir avantajı da kesit boyutlarının her bir zaman boyutundan farklı etkilendiği varsayımı gereğiyle her kesit için ya da her ülke için ayrı durağanlık sınaması yapılabilmektedir. Bu test istatistiği sonuçlarını, Pesaran (2006)'ın CADF kritik tablo değerleriyle karşılaştırarak her ülke için ayrı ayrı durağanlık test edilebilmektedir. CADF kritik tablo değeri, CADF istatistiğinden büyük olduğu durumlarda birim kök bulunmadığı hipotezi olan alternatif hipotez kabul edilir ve o ülkenin birim kök içermediği sonucuna ulaşılır. CADF test istatistiği şekil 1'deki gibi elde edilir (Yıldırım Vd., 2013-89);

$$Y_{it} = (1 - \delta_i) \mu_i + \delta_i Y_{it-1} + v_{it} \quad (2)$$

$$i = 1, 2, \dots, N \quad \text{ve} \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (3)$$

$$v_{it} = Y_{it} - \delta_i Y_{it-1} + \epsilon_{it} \quad (4)$$

ft ülkelerin gizli ortak etkilerini, v_{it} her bir kesit boyutunun hata terimini ifade etmektedir. Yine ülkelere ait birim kök test istatistiklerinin ortalamasını gösteren ayrıca genel yansıtan (Cross-Sectionally Augmented IPS) CIPS istatistiği denklem 4'teki gibi ifade edilir (Yıldırım vd., 2013-89);

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N ([CADF]_{-i}) \quad (5)$$

Birinci farkları alındığında durağan hale gelen serilerin eş bütünleşme ilişkisine bakılır. Aralarında YKB bulunan serilerin eş bütünleşme testi uygulanırken YKB durumuna dirençli olması önemli bir gerekliliktir. Eş bütünleşme analizinin homejenlik ve heterojenlik varsayımlarına göre iki ayrı sonuç veren ayrıca YKB'na izin veren önemli testlerden biri de Westerlund (2007) panel eş bütünleşme testidir. Homojenlik durumunda P_t ve P_a panel test istatistikleri ile değerlendirme yapılırken heterojenlik durumunda ise G_t ve G_a grup istatistikleri ile sonuçlar yorumlanmaktadır.

Son olarak serilerin birinci farklarında durağan olması ile eş bütünleşme katsayılarının yorumlanabilmesine imkân tanıyan aynı zamanda otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına dirençli PDOLS tahmincisinin uygulanmasına imkan tanımaktadır.

Panel dinamik en küçük kareler tahmincisi uzun dönem kovaryansının birimlere göre homojen olduğu varsayımına dayanmaktadır. Değişkenlerin birinci farklarında öncül ve gecikmeli değerleri kullanılarak oluşturulan regresyon aşağıda gösterilmektedir (Tatoğlu, 2020, 213):

$$Y_{it} = a_i + X_{it}' \beta + \sum_{j=-q}^q \alpha_j \Delta X_{it+j} + v_{it} \quad (6)$$

Modelde β ile gösterilen parametre uzun dönem katsayısını ifade etmektedir. Gecikmeli ve öncül değer ilavesi PDOLS tahmincisinin sapmasını azaltmaktadır. PDOLS tahmincisi ve t istatistiklerinin homojen ve heterojen panellerin tüm durumlarında iyi sonuçlar ortaya koymakta ayrıca değişkenlerin yatay kesit ortalamalarından farkı alındığında birimler arası korelasyon (YKB) sorununu kontrol altına alabilmektedir (Tatoğlu, 2020:213,229).

Ampirik Bulgular

Analizde ilk önce panel birim kök analizlerin bir ön şartı olarak YKB testleri yapılmıştır. YKB testleri sonucunda eğer seriler arasında YKB varsa birinci nesil birim kök testleri yeterli olmayacaktır. Doğru birim kök testlerini belirleyebilmek için Tablo 1'de YKB sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 1. YKB Sonuçları

	Test	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
GDP	Breusch-Pagan LM	174.5140	0.0000
	Pesaran scaled LM	11.3952	0.0000
	Bias-corrected scaled LM	11.1752	0.0000
	Pesaran CD	9.9088	0.0000
INV	Breusch-Pagan LM	522.0767	0.0000
	Pesaran scaled LM	44.5340	0.0085
	Bias-corrected scaled LM	44.3140	0.0000
	Pesaran CD	9.9088	0.0000
FCE	Breusch-Pagan LM	298.8893	0.0000
	Pesaran scaled LM	23.2539	0.0000
	Bias-corrected scaled LM	23.0339	0.0000
	Pesaran CD	7.2007	0.0000
IP	Breusch-Pagan LM	294.0323	0.0000
	Pesaran scaled LM	22.7908	0.0000
	Bias-corrected scaled LM	22.5708	0.0000
	Pesaran CD	5.6114	0.0000

Tablo 1’de olasılık değerleri sonuçları H0 hipotezinin reddedildiğini H alternatif hipotezinin geçerli olduğunu yani tüm değişkenlerin YKB sorunu içerdiğini göstermektedir. Seriler arasında YKB bulunması çalışmada ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılmasını gerekli kılmıştır. Tablo 2’de ikinci nesil birim kök testlerinden olan Peseran(2007) CIPS test sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Peseran(2007) CIPS test sonuçları

Fark	Seviye		Birinci	
	t İstatistiği	%1	t İstatistiği	%1
GDP	-1.4595	>=0.10	-4.7192*	<0.01
İNV	-0.2640	>=0.10	-2.3197*	<0.01
FCE	-1.6966	>=0.10	-2.8396*	<0.01
IP	-0.5423	>=0.10	-3.2036*	<0.01

Not: * %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 2’de tüm değişkenlerin seviyelerinde birim kök sorunu içerdiği birinci farklarında durağan hale geldikleri görülmektedir. Bu sonuç değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisine bakılabilmelerini mümkün kılmaktadır. Tablo 3’te Westerlund (2007) panel eş bütünleşme testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 3. Westerlund (2007) panel eş bütünleşme testi sonuçları

Değeri	Değer	z Değeri	Olasılık
Gt	-3.744	-5.314	0.000
Ga	-15.845	-2.300	0.011

Pt	-11.431	-4.789	0.000
Pa	-12.333	-2.465	0.007

Gurup ve panel değerlerinin olasılık değerlerinin %1 anlam düzeyinde anlamlı olması büyüme, yatırım, tüketim ve faiz ödemelerinin aralarında uzun dönemli ilişki olduğunu göstermektedir. Bir sonraki adımda uzun dönem eşbütünlük vektörünün tahmin edilmesi gerekmektedir. YKB durumunda uygun bir tahminci olabilen Panel DOLS tahmincisi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Panel DOLS Tahmincisi Sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	
Olasılık Değeri			
INV	0.868	0.9002	0.335
FCE	0.400	0.1924	0.037*
IP	-0.477	0.0002	0.000**

Not: ** ve * sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Wald chi2: 4.520, Wald prob:0.000

Panel DOLS sonuçlarına göre tüketim harcamaları (FCE) ve faiz ödemeleri(IP) büyümeyi(GDP) etkilemektedir. Tüketim harcamalarındaki %1'lik artış büyümeyi %0.40 artırırken faiz ödemelerinde %1'lik artış büyümeyi yaklaşık %0.48 oranında azaltmaktadır. Yatırımlar ile büyüme arasındaki ilişkinin katsayısı anlamlı çıkmamıştır.

Sonuç

İslâm iktisadı literatüründe faiz yasağı uygulaması genellikle mikro seviyede, akitler çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çalışmada faizin toplumsal açıdan Müslüman ülkelerin makro-ekonomik görünüm seviyesinde hangi etkilere sebep olduğu daha geniş bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Dünya nüfusunun neredeyse dörtte birini oluşturan Müslüman ülke ve toplulukların, İslâm dininin faiz konusundaki yaklaşımından dolayı, mesafeli tutumları net bir şekilde ortada dururken dünyada hâkim paradigmayı teşkil eden ana-akım neo-liberal iktisat politikalarının kuşatıcı ve kapsayıcı özellikleri nedeniyle bu ülke ve toplulukların mevcut durumda dünya sisteminden kendilerini ayrı tutmaları oldukça zor ve neredeyse imkânsız hale gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, İslâm ülkelerindeki faiz ödemelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek ve Müslüman ülkeler için bazı öneriler sunmaktır. Bu amaçla, 1995-2020 dönemine ait 11 İslâm ülkesinin (Arnavutluk, Azerbaycan, Bahreyn, Mısır, Endonezya, İran, Ürdün, Kuveyt, Fas, Tunus ve Türkiye) verileri kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken reel GSYH büyüme oranı, bağımsız değişkenler ise faiz ödemeleri, tüketim harcamaları ve yatırımlardır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak, üretim ve tüketim süreçlerinde dünya ülkelerinin birbirlerine bağıllık ve bağımlılıkları neticesinde kendilerini faizli işlemlerden tamamen alıkoyamayan İslâm ülkelerinin, gerçekleştirdikleri faiz ödemelerinin ekonomik büyümelerine katkı sağlayıp sağlamadığını konu edinen bu çalışmada, ampirik bulgular ışığında elde edilen sonuçlar bize faiz ödemelerinin ekonomik büyümeye olumlu bir katkı sunmadığını göstermektedir. Ampirik bulgular sonucunda elde edilen sonuçlara göre büyümeyi (GDP) etkileyen değişkenler tüketim harcamaları (FCE) ve faiz ödemeleri (IP)dir. Tüketim harcamaları büyümeye %0.40 oranında pozitif katkı sağlarken faiz ödemeleri büyümeyi yaklaşık %0.48 oranında negatif yönde etkilemektedir. Yatırımlar ile büyüme arasındaki ilişki ise istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Çalışmanın bulgularına göre, faiz ödemelerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır. Bu sonuç, faiz ödemelerinin İslâm ülkelerinin kaynaklarını israf ettiğini, yatırım harcamalarını azalttığını ve ekonomik aktiviteyi yavaşlattığını göstermektedir. Diğer bağımsız değişkenlerden tüketim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu, yatırımların ise anlamsız olduğu bulunmuştur.

Çalışmanın sonuçlarına dayanarak, Müslüman ülkeler için şu öneriler sunulabilir:

Müslüman ülkelerin faiz ödemelerini azaltmak için borçlanma maliyetlerini düşürmesi, borç stokunu sürdürülebilir seviyede tutması ve alternatif finansman kaynaklarına yönelmesi gerekmektedir. Bu amaçla, İslâmî finans sektörünü geliştirmesi, faizsiz borçlanma araçlarını çeşitlendirmesi ve küresel İslâmî finans piyasalarına entegrasyonunu sağlaması önemlidir.

Müslüman ülkelerin İslâmî finans sektörünü geliştirmek için mevzuat, denetim, eğitim, farkındalık gibi alanlarda iyileştirmeler yapması, İslâmî finans kurumlarının sayısını ve çeşitliliğini artırması ve küresel İslâmî finans piyasalarına entegrasyonunu sağlaması gerekmektedir. Bu amaçla, İslâm iktisadî ve finansının temel prensip ve hedeflerine uygun bir düzenleme ve denetim sisteminin kurulması, İslâmî finans alanında nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi, İslâmî finansın fayda ve avantajlarının topluma tanıtılması ve İslâmî finans kurumlarının uluslararası standartlara uyumunun sağlanması gerekmektedir.

Faizin dinî açıdan yasaklanmasının toplumsal bir izdüşümü olarak da okunabilecek bu sonuç çerçevesinde maalesef Müslüman toplumların henüz uygulanabilir politika çerçevesine sahip bir İslâm iktisat teorisi geliştiremedikleri de yadsınamaz bir gerçektir. Esasen iktisadî politikaların oluşumu salt iktisadî kurumlar ve bireylerin çabalarına indirgenemeyecek karmaşıklıkta olgulardır. Zira siyasî, askerî, teknolojik ve bilimsel alanlarda hâkim paradigmanın izleyicisi ve takipçisi pozisyonunu aşamayan İslâm ülkelerinin salt iktisat teorisi geliştirmekle faizsiz bir ekonomik modele geçiş yapamayacakları aşikârdır. Bu yönüyle faiz ödemelerinin ekonomik büyümeyi desteklemediği ampirik bulgular muvacehesinde de ortaya konulduğuna göre sahih bir

iktisadî yapıya kavuşmak için İslâm ülkelerinin gerek faiz ödemelerini İslâm iktisadına uygun bir şekilde ikâme edecek yeni finansal araçlar geliştirmelerinin zorunluluğu gerekse diğer alanlarda rekabetçi ve yenilikçi adımlar atmalarının elzem olduğu değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, İslâm ülkelerinin faizsiz bir ekonomik modele geçiş yapabilmeleri için öncelikle İslâm iktisadının temel ilkelerini, amaçlarını ve yöntemlerini belirlemeleri, bunları çağın şartlarına uygun bir şekilde yorumlamaları ve uygulamaları gerekmektedir. Bu amaçla, İslâm iktisadının epistemolojik, metodolojik ve ontolojik temellerini sağlamlaştırmak, İslâm iktisadının kavramsal, kuramsal ve analitik çerçevesini geliştirmek ve İslâm iktisadının uygulama alanlarını genişletmek için akademik çalışmalar yapmak önemlidir. Ayrıca, İslâm iktisadının diğer sosyal bilimlerle, ilişkisini kurmak küresel ekonomik sistemle uyumunu sağlamak, toplumsal fayda ve adalet hedeflerine ulaşmasını takip etmek için politik, hukuki ve etik mekanizmalar oluşturmak gerekmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%60) Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%60) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%60) Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%60) Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça | References

Akyıldız, A. (2009). "Sarrafılık" (Cilt XXXVI). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslâm Ansiklopedisi.

Ansari-pour, M. (1996). The Illegality of Taking Interest from Muslim Countries. *Arab Law Quarterly*, 11(3), 281-284.

Asutay, M., & Harningtyas, A. F. (2015). Developing Maqasid al-Shari'ah index to evaluate social performance of Islamic banks: A conceptual and empirical attempt. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(1), 5-64. <https://doi.org/10.12816/0015570>

Baele, L., Farooq, M., & Ongena, S. (2014). Of religion and redemption: Evidence from default on Islamic loans. *Journal of Banking & Finance*, 44, 141-159. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.03.005>

Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Merrouche, O. (2013). Islamic vs. conventional banking: Business model, efficiency and stability. *Journal of Banking & Finance*, 37(2), 433-447. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2012.09.016>

Cevik, S., & Charap, J. (2011). The behavior of conventional and Islamic bank deposit returns in Malaysia and Turkey (IMF Working Paper No. WP/11/156). International Monetary Fund.

Çetin, D., & Aksoy, E. (2016). OECD Ülkeleri ile Yükselen Piyasalarda Finansal Gelişme ve Faiz Oranlarının, Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(2), 69-91.

Darrat, A.F. (1988). The Islamic interest-free banking system: Some empirical evidence. *Applied Economics*, 20(12), 417-425. <https://doi.org/10.1080/0003684880000101>

Erol, C., & El-Bdour, R.(1989). Attitudes, behavior, and patronage factors of bank customers towards Islamic banks. *International Journal of Bank Marketing*, 7(6), 31-37. <https://doi.org/10.1108/02652328910132060>

Göçer, İ. (2013). Seçilmiş Oecd Ülkelerinde Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eş-Bütünleşme Analizi. *Journal of Yaşar University*, 8(30), 5086-5104.

IFSB. (2020). Islamic Financial Services Industry Stability Report 2020. Islamic Financial Services Board.

Iqbal, M., & Molyneux, P.(2005). Thirty years of Islamic banking: History, performance and prospects. Palgrave Macmillan.

Iqbal, Z. ve Mirakhor, A. (2011). An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. John Wiley & Sons.

Kallek, C. (2018). Sosyal Servet İslâm'da Yönetim-Piyasa İlişkisi (2. b.). İstanbul: Klasik Yayınları.

Khan, M.S.(1986). Islamic interest-free banking: A theoretical analysis. *IMF Staff Papers*, 33(1), 1-27. <https://doi.org/10.2307/3867043>

Khan, T. ve Bhatti, M. I. (2008). *Developments in Islamic Banking: The Case of Pakistan*. Palgrave Macmillan.

Nezhad, M. Z., & Askari, H. (2006). Investigating the Determining Role of Interest Rates: Comparing Selected Muslim and Non-Muslim Developing Countries. *Review of Islamic Economics*, 10(2), 151-166.

Panizza, U., & Presbitero, A. (2014). Public debt and economic growth: Is there a causal effect? *Journal of Macroeconomics*, 41, 21-41.

Pesaran, M. H. (2007), "A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence", *Journal of Applied Econometrics*, Vol:22, No:2, pp:265-312.

Siddiqi, M.N.(2006). Islamic banking and finance in theory and practice: A survey of state of the art. *Islamic Economic Studies*, 13(2), 1-48.

Tatoğlu, F. Y. (2020), *Panel Zaman Serileri Analizi: Stata Uygulamalı*, Beta Yayınevi, İstanbul.

Westerlund, J. (2007), "Testing for Error Correction in Panel Data", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69, 709-748.

Yamak, R., & Tanrıöver, B. (2009). Faiz Oranı, Getiri Farkı ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği (1990-2006). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 43-58.

Yeniçeri, C. (1993). "Cehbez" (Cilt VII). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslâm Ansiklopedisi.

Yıldırım, K., Mercan, M., & Kostakoğlu, S. F. (2013). Satın alma gücü paritesinin geçerliliğinin test edilmesi: zaman serisi ve panel veri analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 75-95.